

Sayı. 15

Sene:1995-1997

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Prof. Dr. M. MÜNİR AKTEPE'YE

ARMAĞAN

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASİMEVİ
İSTANBUL 1997

NAHİFİ'NİN NASİHATÜ'L-VÜZERA'SI

*Mehmet İpsirli**

İslâm dünyasında devlet adamlarına idarî, siyasî, ahlâkî tavsiye ve öğütleri ihtiva eden genel olarak siyasetnâme ortak adıyla anılan edebî ve tarihî türün çok köklü bir geleneği bulunmaktadır. Bunlar emirler, mektuplar, direktifler tarzında bir taraftan resmî mahiyette, esas itibariyle ise devrin ilim ve kültür adamlarının, aydın ve bürokratlarının müşahade ve tecrübesine dayanarak kaleme aldıkları hususî bir tür olarak teşekkül etmeye başlamıştır¹. Daha sonra İslâm ve Türk devletlerinde bu türün çok mükemmel örnekleri ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise bilhassa müesseselerin bozulma temayülü gösterdiği XVI. yüzyıl sonlarından itibaren bu alanda çok mükemmel değişik anlayış, üslûp ve muhtevada zengin bir edebiyat oluşmaya başlamış bu sahada XVII-XVIII. yüzyıllarda bir kısmı anonim² mükemmel örnekler ortaya konulmuştur³.

Bu sahadaki eserlerden birisi olan Nasihatü'l-vüzerâ XVII-XVIII. yüzyılın uzun ömürlü, velut edîbi Nahîfî Süleyman Efendi⁴

* Prof. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü öğretim üyesi.

1 Arab ve Fars edebiyatındaki İslâm idarî edebiyatı için bk. E. C. Bosworth, «Nasihatü'l-mülük», EI², İng., VII, 984-988.

2 Bunlardan üç anonim teşkilât eseri Yaşar Yücel, (*Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, Ankara 1988) tarafından neşr edilmiştir.

3 Bu sahadaki çalışmalar hakkında genel bir değerlendirme için bk. Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyasetnameleri*, ts.

4 Abdurrahman Şeyh Muhyî adında bir vaizin oğlu olan Nahîfî (1645?-1738)'nin gençliği ve bilhassa tahsili hakkındaki bilgiler son derece sınırlıdır. İyi bir tahsil gördüğü, husûsiyle Arabça ve Farsçaya vâkıf olduğu eserlerindeki derinlikten anlaşılmaktadır. Ayrıca meşhur hattat Hafız Osman'dan hat dersleri almıştır. Çeşitli kalem hizmetlerinde bulunmuş, Kavukçu Mehmed Paşa 1689'da elçilikle İran'a gittiğinde Nahîfî'yi kâtib olarak yanında götürmüş,

tarafından kaleme alınmıştır. Müellif genellikle dini edebiyat ağırlıklı, mükemmel bir üslûpla manzum ve mensur çeşitli eserler yazmış⁵, bunlardan birkaçı üzerinde çalışmalar da yapılmıştır⁶.

Nasihatü'l-vüzerâ mahiyet itibariyle diğerlerinden ayrılan mensur bir eserdir. Nahîfi başta Lütfi Paşa *Asafnamesi*⁷ olmak üzere bu sahadaki literatürden geniş ölçüde yararlanıp kısmen de devletin çeşitli kademelerinde kazandığı tecrübelerle dayanarak, siyasetname geleneğine uygun tarzda, kendine has bir üslûp

meşhur İran şehirlerinde devrin tanınmış üdebaşiyle tanışmak imkânı elde etmiştir. Aynı şekilde 1718 de Avusturya-Venedik devletleriyle imzalanan Pasarovca muahedesine Şıkk-ı Sâni İbrahim Ağa maiyetinde katılmıştır. Şıkk-ı Sâni Defterdarlığına kadar yükselen Nahîfi uzun memuriyet hayatından 1725 de ayrılmış, 1738 de doksanını aşmış olarak vefat etmiş, İstanbul'da Topkapı dışına defnedilmiştir.

5 Eserleri, *Divan, Hüyetü'l-envar, Mevlüdü'n-Nebî, Hicretü'n-Nebî, Zuhru'l-âhire, Enfüsü'l-âfâk, Manzûme-i Akaid, Mev'izatü'n-nüfûs, Tevhid-i Hak, Mîrâciye, Faziletü's-siyâm, Âdâb-ı Tarikat ve Kavâ'id-i Hakikat, Risâle-i Hıdırîyye, Mubâhasa-i Kazâ ve Kader, Mesnevi tercümesi, Mecmu'a-i Resâ'il, Risâle-i Kalemîyye, Kaside-i Bürde Tahmisi, Banat Suad Tahmisi, Kaside-i Lâmiye Şerhi, Kaside-i Emâliye Şerhi, Kaside-i Mudarriye Tahmisi ve Nasihatü'l-Vüzerâ* olarak sıralanabilir. Bilgi için bk. Âmlî Çelebioğlu, *Mesnevi Şerif ve Manzum Mesnevi Tercümesi*, İstanbul 1967, Önsöz.

6 A. Çelebioğlu, Süleyman Nahîfi Hicretü'n-Nebî adlı Mesnevisi, *Türk-Ülk Araştırmaları Dergisi*, (1986), sayı, s. 53-64; a. mlf, Süleyman Nahîfi ve Fazilet-i Savm Mesnevisi, *Diyanet Dergisi*, (1972), sy. 112-113, s. 342-350; Selma Emir, *Süleyman Nahîfi ve Gazelleri*, İstanbul 1942, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiyat Ens. Tez., 201; Alaeddin Kirman, *Süleyman Nahîfi Mîrâciye, Metin, Transkripsiyon ve Sadeleştirme*, İstanbul 1971, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü, Tez. nr. 1047; Kenan Seyithanoğlu, *Süleyman Nahîfi ve Hicretü'n-Nebisi*, İstanbul 1970, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü, Mezuniyet tezi, nr. 962; Melahat Sezgin, *Nahîfi'nin Âdâb-ı Tarikat ve Kavâ'id-i Hakikat (Metin-İnceleme)*, İstanbul 1973, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü, Mezuniyet Tezi, nr. 1447; İ. Sadeddin, *Nahîfi'nin Mîrâciyesi*, İstanbul 1971, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü, Mezuniyet Tezi, nr. 1089; Abdülkadir Arpacı, *Süleyman Nahîfi Mevlidi. Metin-İndeks*, İstanbul 1971, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü, Mezuniyet Tezi, nr. 1208; A. İrfan Arpay, *Nahîfi Süleyman Efendi, Hayatı Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni*, Konya 1992, Selçuk Üniv. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi; Zekeriya Usluer, *Süleyman Nahîfi, Hayatı, Eserleri ve Hüyetü'l-envarı*, İstanbul 1994, M. Ü. Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

7 Mübahat Kültükoğlu, «Lütfi Paşa Asafnamesi», *Prof. Dr. Bekir Kütük-oğlu'na Armağan*, İstanbul 1991'den ayrışım.

ile bu eseri kaleme almıştır. Eserin nüsha farkları⁸ ile muhteva tahlili ve fikirlerinin orijinalliğinin değerlendirilmesi başka bir çalışmanın konusu olarak düşünülüp burada metni verilmeye çalışılmıştır.

M E T İ N

İbtidâ-yı umûr-ı hasene ve ağâz-ı ef'âl-i müstahsenenin her birine ism-i a'zâm-ı ilâhi ve tezekkür-i ni'am-i sermedi-i samedi ile hamd-i bî-inkisâm ve şükr-i nâ-mütenâhi iltizâm olunup bervech-i ta'zîm ü tekrîm sâhib-i şer'-i kavîm ve hâdi-i nehc-i müstakîm olan Hâtemü'n-nebiyyîn ve habîb-i Rabbi'l-âlemîn muktedâ ve rehberimiz mültecâ ve Peygamberimiz şeffi'ü'l-kadr Muhammed Mustafa hazretlerine ve bi't-tab' âl ve ashâb-ı kirâm ve etbâ' ve ahbâb-ı zevi'l-ihtirâmına e'âzım-ı levâzım-ı salât ü selâm ve evrâd-ı ber-devâm ve irâd-ı subh u şâm kılınmak ka'ide-i ehl-i sünnet ve vâsita-i rızâ vü gurbet olup iki âlemde vesîle-i husûl-i mürâdât ve zerî'a-i irtifâ'-ı derecât olduğu bî-ıştibâhdır.

Elhamdülillahi alâ külli hâl ve's-şükrü lehü fi'l-mâzi ve'l-hâl ve'l-istikbâl ve's-salâtü ve's-selâmü alâ seyyidinâ Muhammedin efdalü'l-mahlûkat ve Hâtemü'n-nebiyyîn ve alâ âlihi ve ashâbihi ecma'în.

İmtisâl-i umûr-ı vâcibeden sonra keşide-i ceride-i zabt u tahrîr ve fihris-i tenbîh ü tezkîr olan mevâdd-ı ehemmi şerâit-i nizâm-ı bilâd ve etemmü zavâbit-ı refâh-ı ibâd olup hıfz u mutâla'ası hayr-hâhân-ı devlet-i islâma sebep-i salâh-ı câvidânî ve mûcib-i felâh-ı dü-cihânî olmağla ru'ûs-ı mes'ele mesâbesinde nuhbe-i nesâyih ü vesâyâ ve umde-i mesâbih-i askerî vü re'âyâ icâz u ihtisâr vechi üzre tastîr olunmuşdur. Hakk celle ve alâ Pâdişâh-ı İslâm ve vükelâ vü hükkâmı menâhic-i adl ü insâfa mühtedî ve pişvâ-

⁸ Eserin bilinen bir kaç nüshası bulunmaktadır. Burada Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye nr. 152 esas alınmıştır.

yân; nisfet-i sa'âdet-ittisâfa muktedi eyleye, âmin. Bi-sırrı ismi-hi'l-a'zam ve şeref-i habîbihi'l-ekrem *sallallahu aleyhi vesellem* Vekili mutlak olan vezîr-i a'zâm tarâvet-bahş-ı mezâri'-i hâl-i esâfil ü e'âli olup raşahât-ı adl ü dâd ile mahv-ı rüsûm-ı bid'at u bîdâd ve izâle-i hasr ü hâr, cevr ü fesâd ve def'-i nîrân-ı bağy ü inâda sâ'î olmak lâzımdır.

Evvelâ mîzân-ı hakk olan şerî'at-i Muhammedî'ye - *sallallahu aleyhi ve sellem* - kemâl-i itâ'at ü inkiyâd ile ahkâmına imtisâl ve kâ'inen-men-kân hulûs-i kalb ile leyâli-i muzlimede halk-ı âlem ve vuhûş u tuyûr, hâb u gafletde iken bu kevn ü mekânı ademden vücûda getiren hazret-i Mâlikî'l-mülk - *te'âlâ şânuhu* - dergâh-ı izzete hüsn-i teveccüh ve ızhâr-ı acz ile ve kemâl-i huşû ve tezellül ile kibleye karşı kıyâm ve kuru toprak üzerine secde edüp göz yaşların döküp nusret ü inâyet talebi ile ağlayup dergâh-ı bî-miyâza tazarru' u niyâzdan hâli olmaya ve dâimâ Allahu azîmü's-şân hazretlerinden -*celle şânuhu*- havf u haşyet üzre olup câdde-i istikametde bî-inhirâf şer'-i mutahharı icrâya ve her ahvâlini şerî'ate tatbika ve adl üzre harekete sa'y-i bî-hilâf eyleye. Ve ni'am-ı bî-pâyân-ı Rabbi'l-âlemîne dâimâ teşekkür ve mesâ'ibe sabr u tehammül ve kazâya rızâ ve mütevekkil-i hakk olup ve Resûl-i Hüdâ'ya tevessül ve bilcümle umûrın Hakka tefvîz ve tevbe vü istiğfâra müdâvemet ve tevaggul eyleye ve nefsinin üç nesne ile mu'âheze vü muhâsebe eyleye.

Evvelâ bugün kendinden ne hata sâdır oldu. Sâniyen hayratdan ne zuhûr eyledi. Sâlisen kendiden amel-i hayır mümkin iken fevt oldu mu? Bu üç ahvâli tefekkür ve nefsi ile muhâsebe göre ve âkıbet-i umûr-ı âhireti tezekkür ve tefekkürden gafil olmaya. Ve zamân-ı hükûmetinde vazî' u şerîf ve ganî vü fakîr ve âlim ü câhil ve ba'îd ü karîb ve musâfir ü mücâvir cümleye yeksân bakılup da'vâları fasîl olmadıkça makadîr ile mukayyed olunmaya. Hâsılı icrâ-yı şer'-i şerîfde cümleyi müsâvî görüp fark-ı sagîr ü kebir ve ganî vü fakîr ve ra'îyyet ü emîr eylemeye.

Evvelâ eşref-i bilâd u ziyâ ve ebrek-i emâkîn ü buka' olan Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvere -*şerrefehâ 'lâhu ta'âlâ ilâ yevmi'l-âhire*- ahâlisinin Mısır'dan her sene irsâli mu'tâd olan gılâlleri pâk ü musaffâ olmak üzre tamâmen seffinelere tahmîl ve esnâ-yı tarikda ihânetden sıyânet için mu'temedün-aleyh âdem-

ler ta'yîn ve vakti ile eriştirilmek üzere Mısır vâlisine hitâben tenbîh-i ekîdi müş'ir emr-i şerîf ısdâr olunmak ve her sene bu vech üzre ahâli-i Harameyni's-şerîfeyn gılâlleri irsâline ihtimâm olunmak ziyâde lâzım olan umûrdandır.

Dâimâ rızâ-yı hakkı gözedüp garaz ile kârı ve bir mûr-ı za'ife su'-i niyyet ve bed-efkârı olmaya. Za'if ü mesâkin ahvâlınden gafil olmayup tefakkut-ı ahvâllerin vâcib bile. Düşman dahi olur ise bir ferdin musîbetine safalanmayup kimsenin inkisârın almaya. Sa'âdet-i hâl ve selâmet-i misâl bahîl olmayup sahî olmağa muhtâcdır ve uzûb ve bed-hâh ve turş-rû olmayup mu'tedil ve hayr-endiş ve nik-hû olmak lâzımdır. Hased dâiresine uğramayup, tevekkül ü teslim-i irâdet-i rabbi kerim ile riyâ vü kıbr ü gurûrdan kemâl mertebe ihtirâz u ictinâb ve rıfk u tevâzu' ile mütehallık ve behre-yâb olmağa ziyâde sa'y eylemekdir ve muhtâcların hasbe'l-imbkân hâcetlerin revâ edüp kimsenin mâl ü mülküne tam'-ı nâsezâ eylemeyeler. Halkın uyûb-ı hafiyyesin teftiş eylemeyeler. Bir vechile efrâd-ı ibâda zulm ü sitemi câ'iz görmeyeler. Nefs-i emmârenin eşna' sıfatı olan hırs u tama'dan be-gayet ihtirâz u ictinâb ve ahlâk-ı zemînenin mecmu'ından tevakkî ve perhîzde sa'y-i müstetâb eyleyeler.

Müstahikkine sadaka vermekde tegafül ü taksîr etmeyeler. Sâdikü'l-va'd ve mûtemedü'l-ahd olup kizb ü hılâfdan teneffür eyleyüp iki cihânda şe'âmet ü hasâret-i kizbi mülâhaza ve tasavvur eyleyeler. Kendi nefesine ne sanur ise mü'mîn karındaşlarına dahi anı sanup lisânı sıdk ile câri ve akvâli kibirden âri merhameti gâlib ve kulûbî câlib ola. Ve her yerde bi-gayrı mekânın hakkı hâzır ve cemî'-i ef'âl-ı zâhir ü bâtına âlim ve nâzır bile ve her feyzi hazret-i Bârî'den bilüp her şeyde hikmet-i hakkı müşâhede eyleye. Nefsi halîm ve kalbi selîm olup nefesine ve aklına mağrûr olmaya. Mazlûma mu'in, zâlîme mûhin ola. Ehl-i hâcetin merâmlarında sa'y ü ihtimâmdan kaçmaya. Kendi fevâ'idi için ahara zarar kâsd eylemeye. Zarar-ı mâlî zarar-ı ırzdan takdîm eylemeye. Teksîr-i ahbâba sa'î olup a'dânın ıslahına sa'y eyleye. Uhdesinden gelemecek nesneyi ederim deyü va'd iddi'â eylemeye.

Hâb-ı râhat ve tena'ume meyl ü i'tiyâd etmeyüp gece çok uyumağı âdet edinmeye ki, gecelerde çok uyumak sâhibini kıyâmet gününde fakîr ü nâdim eyler. El-ıyâzü bi'l-lâhi te'âîâ muh-

tâcîhin hâcetin yarına komayup alâkaderi't-tâka mesâlih-i ibâ-dullahı görmeye cidd ü sa'y eyleye. İki hasmın sözü, gereği gibi anlanmadan hükûmet olunmaya. Ehl-i hâcete lutf ile cevâb veril-mekde azîm ecr ü sevâb olduğın bileler.

Derkenarlı ve niza'lı arzuhâller dîvânda alıkonulup dîvândan sonra mutâla'a oluna ki, umûr-ı dîvâniyye ta'tîl olunmağa bâ'is olur. Ekser nâs işleri bitmek için ve hasmından ahz-ı intikâm için arzuhâllerinde niçe töhmet getürecek müfterî ve musanna' sözler yazarlar. Kavî-i mücerrede i'tibâr olunmayup taharrî ile hakikat-i hâle vâkıf olmağa sa'y eyleyeler. Ve ifk ü iftirâ ihtiyâr edenlerin hilâf-ı inhâsı ve iğvâ vü ilkâsı ile kimseye isnâd-ı cürm eyleme-yeler. Ve bir fakîrin ırzını yıkmak vâdisinde olmayıp mümkün mertebe garaz u ivazdan ârî, lutf ile tatyîb-i hâtır ve tesellî-i ku-lûba sa'y olunup, garaz-ı nefis ile kimsenin hetk-i perde-i ırzına ve hedm-i bünyân-ı vücûduna sebebiyyet ve ta'arruzdan dâimâ hîz-ı Hakk'a ilticâ vü ismet ve emân ricâ eyleyeler. Sû'-i hulk ile dil-âzâr olmakdan ve cevr ile hâtır yıkmakdan hazer edeler. Vakt-i gazabında nefsinin zabt ve kalbini resen-i sabır ve ârâm ile rabt edüp şer'an bir kimseye ta'zîr lâzım gelse aded-i hadden bîrûn eylemeye. Şetm-i beyhûde ve la'n-ı nâ-meşrû'a etmeye. Ahara şer' kasd eylemeyeler. Ve kimsenin âzârı ve meksûr olması tarafında olmayalar. Dâimâ hayra sâ'î olup niyyât-ı hayr ile mu'âmeleye sa'y eyleyeler. Emr-i dünyaya tefâhur eylemeyüp gınâya ve mansıba mağrûr olmayalar. Zahmet ve meşakkate sabr u tahammül edüp istihdâmını kendi isti'dâdından bilmeyüp ve imtinân kay-dında olmayup hazret-i Bârî-i ta'âlâya şükredüp umûrunu Hakka tefviz ve her hâlde tevfikın refik eylemek ricâsından bâlî olma-yalar. Fırsat düşükdü eyülüğü görülenlere mükâfât ve kemlik et-mişlere afv eylemeye sa'y eyleyeler. Garaz-ı dünyeviye gözedilme-yüp adâvet üzre olan düşmana fırsat buldukda afv ile mu'âmele ve lutf u atâ eyleyeler.

Vezîria'zamların kapusu küşâde olup buluşması âsân olmak gerekdir. Her kimse ki, umûr-ı müslimînden bir emir ana mü-fevvez ola ve ol kapusun sedd edüp mazlûmlar ve muhtâclar ana vâsıl olmaya. Ol adama gâyet ihtiyâcı mahalde, rabmet kapusu sedd olur. Vezîria'zam *ennakdû hayrun* mülâhazasıyle ibn-i vakt olmayup nefsi için tahsîl-i hazîne ve tertîb-i define me'mûlünden

ferağ ve mizâc-ı mülke ârız olan za'f u fütûr için tedârik-i ilâca sarf-ı dimağ eyleyeler.

Ve hidmet-i Padişâhîyi heman vesîle-i cem'-i mâl anlamayup emvâl-i hâssa-i padişâh ve emvâl-i âmme-i re'âyâ ve sipâha tama' eylemeyeler. Ve halkdan cerîme ve rüşvet nâmı ile iyâzen bi'l-lâhi te'âlâ mâl cem' etmek sevdâsına düşmeyeler. Tama'dan be-gâyet içtinâb lâzımdır. Zirâ mâl cem' ve hıfzı dünyada sâhibini bi-huzûr ve rûz-ı cezâda su'âl ve cevâbında mu'azzeb ü makhûr eder. Ve bir işde ta'cîl ve musâra'at eylemeyeler. Zirâ killet-i tahammül ü mübâderet umûr-ı mülk ü millete zelev ü halel verir. Cümle umûrda sabr u sebâtı şî'âr ve te'ennî vü karârı düstûr-ı kâr edünüp Hakk celle ve alâ hazretlerinden hüsn-i âkıbet husûlüne müterakkıb ve ferh ü âfiyet vusûlüne muntazır ola. Menâsıba müstahikk olup fakîr ü nâ-tüvân olanları bi-garaz kimselerden su'âl ve mansıb verilüp ayaklandıрмаğa himmet eyleyeler.

Rüşvet ile mansıb vermek, emvâl-i re'âyâ ve sükkân-ı vilâyeti yağmaya gûyâ izin vermek gibidir. Menâsıb-ı hakk u bâtılı fehm eder. Hazret-i Allahu azîmü's-şândan celle şânuhudan korkar hükûmet racûlüne verile. Zaleme ve bi-rahim, câhil-i bi-fehim kimselere ricâ vü şefâ'at veyahud rüşvet ile verilmeye. Bida' ve mezâlimin mebd'e' vü musaddiri ve envâ'-i şerr ü şurûrun menşe' ve menba'ı a'zamü'l-mesâ'ib ve ekberü'n-nevâ'ib rüşvet dedikleri ma'den-i fesâddır ki, ehl-i islâm için andan ziyâde belâ ve hedm-i esâs-ı dîn ü devlete anvdan kavî mancınık-ı cevr ü cefâ yokdur. Hâsılı rüşvet, dîn ü devleti harâb eder bir ma'nâdır.

Vezîria'zam olanlara eğer bir kimse hilâf-ı şer'-i şerîf ve muğâyır-ı kânûn-ı münif bir maslahat mukâbili arz eylediği-rüşvete kûşe-i çeşm ile nigâh-ı iltifât etmeyip arz eden bâtıl-ı mubattala hasm-ı cân olur ise etba'ı ve sâ'ir serkârda olanlardan hiç kes zehre-i meyl-i mâl ve kudret-i heves-i zulm ü vebâl etmek ihtimâli olmaz. Cihanda rüşvetden perhîz kadar hasene-i azîme olmaz. Taşrada olan ahâli-i mansıbın keyfiyyet-i ahvâlleri su'âl ve dâimâ tecessüs-i ef'âl olunup bir iki şikâyetçi sebebiyle bir vâli-i vilâyet azl olunmak icâb eylemez. Ancak kendiye nasihat ve basireti müş'ir mektûblar gönderilüp tenbîh-i ekîd oluna. Anın ile mütenassih olmayup tekrar şâkileri gelür ise azl ü tehdîd olunmak lâzımdır.

Ahvâl-i hükkâm u re'âyâ ve havâdis-i kurâ vü kazâdan her ne vâkî' olur ise cüz'î ve küllî f'lâm olunmak üzere nihânî ve âşî-kâre ulûfe ile mahsûsan mu'temedün-aleyh âdemler ta'yîn ü istihdâm ve isti'lâm-ı ahvâl-i memlekete bezl-i ihtimâm olunmak cümle-i mühimmâtdandır. Devlet-i alîyye'nin havza-i hükûmetlerinde tashîh ve ikâmeti ve ihyâ ve imâreti ve hıfz u himâyeti ve hırâset ü vikâyeti ehemm ü elzem bileki mürâ'âtı cümleye akdem niçe umûr-ı şettâ ve amel-i lâ-yuhsâ nesyen mensiyyen terk olunmayup muktezâ-yı hâle göre ihtimâm oluna. Müte'âkîb mezâlim ve tevârüd-i tekâlif-i şakka-ı zâlîmeden harâb olmuş niçe niçe kurâ ve ziyâ ve emâkin ü buka'ın arazî-i münbitelerinin zirâ'at ve hırâseti ve hâlî kalan kasabât ve kurânın ihyâ ve imâreti ne vec-hile mümkünü'l-husûl ise ashâb-ı vukûfdan tefahhus u su'âl ve imâr u nizâmına sarf u himmet-i bî-ihmâl olunmak ahsen-i a'mâl ve enfa'-ı amâl idüğü mülâhaza oluna.

Tüccar ve ebnâ-i sebîle rehzen olup nehb-i emvâl ve katli nüfûs ile sâlik-i gadr u hayf olan kuttâ-i tarîk vesâ'ir eşkiyâ-yı bî-tevfîk gürûh-ı mekrûhunun bi-gayr-ı ta'vik haklarından gelinüp mesâlik-i etrâf-ı memleket her vechile hıfz u hırâset olunmak efzâyiş ü ârâyiş-i bilâd ve âsâyiş-i ibâd için ehemm-i umûr-ı saltanatdandır.

Menâsib u emânât, ahâli ve erbâbına te'diye ve taklîd olundukda kurâ ve mezâri' ve kazâ ve merâti' nev'inden menâfiz-i hükûmetleri dâhilinde vâkî hâlî ve harâbe olan yerleri ta'mir eylemek şartıyla tevcîh olunsa harâmi ve eşkiyâya makarr u me'vâ kalmadığından tahtında niçe fevâ'id-i kesire ve avâ'id-i cezîle vü vefire olduğu bî-iştibâhdır.

Kapuşuz ve becesiz gezüp re'âyâ ve zu'afâ üzerlerine konup ve göçüp müft ü medcânen yem ve yemeklerin yediklerinden gayri konakçı akçası ve na'î bahâ ve kurbân akçası namıyla ve bunun emsali türrehât-ı bî-nizâm ile zulmen akçaların alup tahrîb-i bilâd eden haşerâtı men' ü def' edeler. Memnû' ve mütenebbih olmayanları eyne-mâ yûced haklarından gelinmek üzere ve sâ'ir ebnâ-i sebîl dahi kâ'inen men-kân kudretleri var iken yanlarından harc etmeyüp müft ü meccânen yem ve yemeklerin yeyüp harc-ı râhları yanlarına kalmak için cadde-i tarîk-i sultânîden çıkup karye be-karye re'âyâ fukarâsı üzerine konup ve göçüp tazyîk ü

te'addî edenleri dahi men' ü def' etmeleri için vülât-ı bilâda tenbîh ü tekayyüd olursa re'âyâ fukarâsına taviyyet ü rûfâ'iyet hâsıl olup müsâfire bi't-tab' ve't-tav' kendileri tâlib ü râgıb olurlar idi. Bu dahi her vech ile mühimmât-ı lâzimenin ehemminden olduğu mülâhaza olunup bu hûsusun temşiyet ü icrâsına gereği gibi sarf-ı himmet eyleyeler.

Hükkâm-ı memâlik kapularında il ve vilâyeti muchûl ve hasb ü nesebi nâ-ma'lûm u ma'lûl levendât haşerâtı istihdâm olunmayup kavm ü kabilesi ma'lûm dîn ü îmân ve şerâ'it-i İslâm ve erkânını bilür ırz u hayâ ashâbı ağavât ve hüddâm istihdâm etmeleri için tenbîh ü tavsiye oluna, zülmden be-gayet hazer ve zâlîme mu'in olmakdan ziyâde ihtirâs edüp mümkün oldukça müdâfa'asına ihtimâm ve mazlûm ve gariblerin gönlünü ele alup du'â-yı hayrların almağa ihtimam eyleyeler. Re'âyâ fukarâsına senevî vere geldikleri resm-i âdî ve tekâlîf-i ma'lûmeden mâ-adâ muhdes teklîf talebiyle rencide eylemeyeler.

Re'âyâ vü berâyâ niçe bid'ad-ı seyyi'e ile ta'ciz ü tazyîk olunmayup izâle-i mezâlim ile ahâlî-i vilâyet ve sükkân-i bilâd himâyeye vü sıyânet olunup terfih-i hâl ü bâl ve tesviye ve intizâm-ı ahvâllerile tekayyüd olunmağla memleket şen ve âbâdân olmasına ve ebnâ'-i sebîlin mal ve nefslerine bir tarîk ile zarar u gezend erişdirilmemek üzre hıfz u hırâsetlerine ihtimâm olunmak vucûh ile cümleden elzemdir. Ve muhdesât-ı zulmiye ve bid'at-ı seyyi'eyi kaleme getürüp deftere kayd etdirilmekten ziyâde içtinâb eyleyelerki vizr ü vebâli iki cihanda bâ'is-i nedâmet olacağı bî-iştibâhdır.

Her nesneyi mâ-vuzı'a lehinde yani her kârı mevzı'ında ve her emri mevki'ında isti'mâl edüp hilâfını irtikâb ile el-iyâzü bil-lâhi ta'âlâ harâbî-i dîn ü dünyâyâ sebep olacak mezâlim ü kabâ-yihden ihtirâz eylemek cümleye vâcib ü lâzım olan umûrdandır.

Mefâsıd-i asrın gerçi nihâyeti yokdur ve lâkin bu cümlelerin devâ'ı ve ilel-i müstakillesi tahsil-i esbâb tezyîn-i ferâgate ve ekâsiriye ve telezzüz-i nefsâniye ve tena'um-ı cebâbiriye ve hurz-ı âmâl-i dünyeviye ve terk-i ef'âl-i uhreviyedir. Hazret-i Mâlikü'l-mülk zül-celâli ve'l-ikrâmın -ta'âlâ şânuhû ve tetevâlâ ihsânuhû kemâ hüve hakkuhû- va'd u va'dî ve emr ü nehy-i mecîdî anlatup ve bu emânet-i kübrâ ne idüği bilüp yarın rûz-ı cezâda hu-

zur-ı Kakhâr-ı zü'l-celâlde -ta'âlâ şânuhû ammâ yekulü'z-zâlimû-ne uluvven kebîrâ- meydân-ı muhâsebeye haşr olundukda su'âle ne vech ile cevab verileceği mülâhaza olunmak lâzımdır. Hüsn-i tedbîr ile hazinenin teksîr-i îrâd ve taklîl-i mesârif-i zâ'ide ve har-cına ihtimâm gerekir.

Hükkâmın beytûlmâlden hisseleri bilâ serak velâ telef ancak nafaka ve kisveleri zarûrâtını def' mertebesi olup ziyâdesi hukuk-ı ibâda gadr ve te'addî olduğın bilmeleri lâzım ve cümle-i ulûm-ı hâliyye mülâzımdır (mütelâzımdır).

Beytûlmâl-i müslimîn kat'â kimsenin mülk-i mevrûsı olmayup itlâf ve izâ'atden be-gayet perhîs ve mesârif-i şer'iiyesi fehm ve temyîz olunup dünyâ ve âhiretde su'âl ve cevabdan ve cezâ-yı hıyânet olan azâb ve ikabdan kemâl mertebe fikr-i savâb ve ihtîrâz ve ictinâb lâzımdır.

Es'âr husûsı yalnız kuzât ve muhtesîbe havâle ile kanâ'at olunmaya Es'âr şehriye ve narh-ı yevmiye gereği gibi yoklanup tekayyüd oluna ve her nesneyi değer bahâsı ile satduralar. Narh-ı rûzî umûr-ı külliyyeden iken emr-i cüz'iiyyeden deyü müsâmaha olduğı halde şehrin kadısı yalnız ol hükmi icrâ edemez zirâ emri siyâset kendiye müte'allık olmamakla ol tarîka gidemez. Müsâ-mahasında zarar-ı küllî olduğın yazmışlardır.

Umûm-ı nâsın mâ-yahtâc ileyhi olup ale'l-husûs fukarâ-yı ibâda nef'-i âmm olmakla adem-i tekayyüde olan zarar u hecnet? zâhir ü ma'lûm-ı ehl-i fitnatdır. Şehrin zabtı yeniçeri ağası ve ases-başı ve subaşıya sipâriş ve onların dahi keyfiyetlerin nihâ'î te-cessüs ü tefahhus edüp ekser vakitde onlara tenbîh-i ekîd ve va'd ü va'iddeden hâli olmayalar.

Sikke ahvâline ziyâde ihtimâm ve mefâsid ve mesâlihine vukuf-ı tam olunup, her bâr teftîş ü istiksâsında? mübâlağa ve nezâret ve ihmâl-i emîn adamlara tefvîz olunmakda terk-i müsâ-hele oluna.

Gâhice tebdîl gezüp ahvâl-i benî Âdem ve nizâm-ı âleme tahsil-i ittîlâ'da fâ'ide çokdur, ammâ ifrât u iksârı memdûh değildir. Her umûrî sipârişde ricâlin arayup erbâbına tavsiye vü tefvîz olunmakda fevâ'id-i kesire olup nizâm-ı devlete sebeb-i akvâdır.

Nâ-ehl ve bigâne ve tarîka tevcih münâsib ve ehl-i dekâkine dahi tefvîz-i umûr iyâzen billâhi ta'âlâ zarar-ı azîme mü'eddi olup ednâ zarar ol tarîk emekdârlarının inkisâr u ıztırâblarına bâ'is ve ol nâ-ehle mu'inlerine adâvet ve inkılâba sebep hâdis olur ve bir tarîkda medhali olmayan ve esnaf ve sükî olan kimseyi hilâf-ı kanûn idhâl-i tarîk eylemek harem-i mahdûd u mahfûza bigâne ve nâ-mahrem getürmek gibi olup bu makule hareket inde'î-ukalâ mücib-i şeyn ü âr ve sebep-i ayb ü istinkâr idiği mülâhaza olunmak gerekdir. Haftada bir gün tatile ri'âyet eyleyeler. Bir kimsenin şer'an hakkında iktizâ eden her ne ise muktezâ-i şer'i şerif üzre icrâsına ihtimâm oluna. Şefâ'at ü rica ve rüşvet ile halâs etmekden gayet hazer edeler.

Taşra gönderilen evâmirin tenfizinde ihtimâm olunmak ehemm ü elzemdir, olur olmaz yere ulak emri verilmeyüp gayet mühimm olan umûr için verile. Serhadd-ı İslâm kılâ'ı ahvâli ve mevâcib isti'câli ve onlara mümâsil umûr-ı mu'azzâma için verile ve bu'd-ı mesâfe olan mahalden olur olmaz da'va için kimseyi ihzâr eylemeyeler, ziyâde muktazî olmadıkca müsâ'ade etmeyeler. Ağalıklar ve dizdârlıklar ve alay beylikleri müstehakkine verilüp fevt veyahut azl icâb eder hâli olmadıkca azl olunmayalar. Mahlûlât düşmedikce hezîneden takâs ? olunmak üzre vazife veremeyeler.

Ve İstanbul ve tevâbî'i gümrüklerinden düşen vazife mahlûlâtını hazîne-mânde edüp mahlûlâtdan verilmek lâzım gelür ise birkaç akçesin vereler, ziyâdesin hazîne- mânde edeler ve kat'â müceddeden verilmeye. Mu'temedün aleyh kadı ve vâli arzı olmadıkca arzihâl ile hücced tevcihi memdûh u münâsib değildir. Gadr u hayf ihtimâli galibdir. Hâric ez-defter timar ve mâlikâne verilmek münasib değildir, feth-i cedîd değildirki hâric ez-defter kalmış ola. Beher hal bir timar veyahut hâs ve evkaf re'âyâsıdır nişancı kalemiyle tashîh memdûh değildir, meğer ze'âmet ve timardan hâss-ı hümayûna tashîh oluna, hele gâhî olur ise yine yolu ile ola. Ve hudûd ve toprak nizâ'ı için kemâl-i ihtimâm olup sıhhatine vâkıf olmadıkca Defterhâne'ye hüccet hıfz u kayd etdirilmekte ... vardır. İhtilâle bâ'is olacak maddedir, ziyâde muktazî ve ma'lûmü'l-asl olmadıkca hıfz u kayd olunmaya.

Her bir serhadden memleket-i a'dâya nihâni câsûslar gönderilüp vuku'ı üzre keyfiyetlerinden haberdâr olmağa sa'y eyleyeler. Cevâsîs-i mu'ayyene vesâtatiyle ve ahbâr-ı mu'temedede ile ahvâl-i düşmeni bilmek mühimm-i azîmdir. Düşmen ahvâlini adem-i vukûf ve ihmâl ile niçe devlet berbat olmuştur. Serhadd kılâ'ına mahsus adamlar gönderilüp mühimmât-ı lâzîmelerinde noksanları var mıdır? ve neferât-ı kal'a tamamen mevcud mudur? Tefahhus olunup kusûrları tek mîl oluna ve ta'mîr ve teşyîdinde ihtimâm olunup düşmenin hücum ihtimâli yok iken serhad kal'alarının mühimmâtı şu vech ile görüle ki gûyâ düşmen gelmelidir. Ol kadar ihtimâm lâzîmdir, gerek mühimmât ve gerek zehâ'ir ve gerek ta'mîr ve termîmidir bilâ-noksân görülüp kusur olunmamak üzre ikdâm oluna. Ve askeri ve müstahfızının zâbitleri ta'lîm-i esliha ve âlât-ı ceng ü harbe ve ekser evkatda a'dâ-i din ile tesâdüm ü darba tahrik ve tahris eyleyüp hamîyyet ü gayreti ve fezâ'll-i gazâ ve muhassenât-ı şecâ'ati müş'ir nesâyih-i ibret-âmîz ve hikâyât-ı gayret-engîz irâd ve iltizâmından hâlî olmayalar. Ve bir kal'ada olan barut ve sâ'ir âlât-ı cebehâne ve tophânedeki kat'â beyhûde yere bir nesne sarf ve istihlâk etdirilmeye. Ve şenlik nâmiyle herbâr top atdırılup izâ'at-ı barut etdirilmeye. Ve kal'a muhâfazasında olanlar kal'anın lüzûm ve iktizâsından hariç mahallere mühimmâtından bir nesne buyurdular ile cebehânedeki ih-râc ve âhara verdirilmeyüp kemâl mertebe hıfz u hırâsetinde bezî-i mechûd eylemek üzre muhâfızlarına hitâben her sene belki bir iki def'a mü'ekked ü müşedded emr-i şerîf tahrir ve irsâl ile tenbîh-i ekîd oluna. Serhadd-i İslâmiyeden olan kıl'aya zarar u gezend-i a'dâdan hıfza kadir darb-ı şemsîr sâhibi vüzerâ ve ümerâ ta'yîn olunmak üzre ihtimâm oluna. Mümkin olursa serhad kal'alarında olan neferâta mevâcibleri nakdden gönderilüp verile.

Ocaklu malımdan ve havâlâtdan verildikde neferâta nısfı mertebesi vâsıl olmayup ağaları ve kethüdâları ve sâ'ir zâbitleri namına olanlar eki ü bel' ederler. Bir kal'anın mevâcibi ocaklık oldukda neferât fukarâsına gadr u hayf ve zabitlerine nef'-i küllî ve hasıl olup neferâtın nâ-mevcûd olmalarına bâ'is olur bir işdir. Hasbe'l-imekân ihtimâma muhtâcdır ve neferât ve müstahfızân gâhice yoklanmak lâzîmdir. Ancak yoklamalarına gönderilen adamlar gayet dindâr ve perhîzkâr ve mu'temedün aleyh ve kâr-

güzâr olmağa muhtâcdır. Zira neferât ağaları ve zâbitânı kendiye bir kaç akçe ri'âyet ederler mu'temed olmadığı halde ol akçeyi kabul edüp neferât nısf mertebesi dahi nâ-mevcûd ise mevcud olmak üzre defter eder. Ol cihetle hem beytûlmâi-i Müslimîne kadr eder ve hem kal'anın muhafazadan hâlî kalmasına sebep olur. Bu babda ziyâdece ihtimâm lâzımdır ve ba'zı mahallerde vâli-i vilâyet havza-i tasarrufunda olan eyâletde vâkı' kılâ'a yoklama namıyla senede bir kere mübâşir gönderüp kendi için ve hem gönderdiği mübâşir için bir mikdâr akçe alınmağı beynlerinde bir âdet eylemişlerdir. Bu akçe dahi neferâtın bir senede muhafaza hizmetinde oldukları makabili ehl-i iyâleriyle ma'îşetleri için ta'yîn olunan ulûfelerinden verilmelidir. Dizdâr ve ağaları cem edüp verirler ve mevâcib vaktinde neferâtdan zı'fı ile alı-korlar. Bu takrîb-i pür-karîb ile bir senede neferât fukarâsı bir kıst mevâcibe dahi nâ'il olamazlar. Fimâ-ba'd bu makule tek-lîf dahi ref' olunmak üzre tenbîh-i ekîdi ve va'id-i şedîdi müş'ir fermânlar gönderilmek lâzımdır. Hükâm-ı memâlik kendilere taklid olunan menâsıbı kıymet-i farazîsinden zı'fı ile ba'zılar satun alup istifâ-i bedel-i ma-yüşterâ bih için irtikâb-ı envâ'-ı mezâlim zarûreti bâ'is olacağı mukarrerdir. Bu dahi gayet mülâhaza olunup men'î ile ihtimâm lâzımdır. Bu dahi müeyyet ve mukarrerdirki benî Âdem hîrfet ve senâyi' cihetinden dört kısma tak-sim olunmuşdur. Umûr-ı dünyada hakikate nazar olunsa bir tâ'ife tâ'ife-i ukrâ üzerine tercih ü tafdil olunmağa sebil yokdur. Cümleden biri ehl-i zirâ'at olsa tavâ'if-i sâ'ireye te'ayyüş mümkün olunmaz idi. Ve tüccâr ve ehl-i senâyi' olmasa âlât ve esbâb emrine çare olmaz idi. Ve ulemâ-i İslâm olmasa hak celle ve alâ hazretleri vücûb ve vahdâniyetini ve va'd u va'idi, emr ve nehyini ve vâcibâtı ve azâb-ı elîmden felâh u necâtı ve dâr-ı na'im-i mukimine duhûle sebep olan cihâd ve sâ'ir ibâdât ve tâ'âtı kim ta'lîm ve teblig ederdi. Bu aksâm-ı erbâ'a lâzım ve melzûm olup birbirinden infikâk ve infisâli adimü'l-ihimâl olduğu zâhirdir. Bu sûretde umûr-ı âcilede birbirine tefevvuk ve teraccuha mesâğ olmayup bu mazmûnun mefhûmuna ri'âyet eylemek cümleye lâzım olmuş olur.